

NAUCZANIE WZOROWEJ WYMOWY I INTONACJI ROSYJSKIEJ W KLASIE V SZKOŁY PODSTAWOWEJ

(ZAŁOŻENIA EKSPERYMENTU, WSTĘPNE OBSERWACJE I WNIOSKI)

Założeniem rozpoczętego przeze mnie we wrześniu 1970 r. eksperymentu dydaktycznego było osiągnięcie u uczniów klasy V szkoły podstawowej wzorowej wymowy i intonacji rosyjskiej przy równoczesnej pełnej realizacji innych elementów programu nauczania.

Celem eksperymentu było wykazanie, że w warunkach masowego nauczania języka rosyjskiego w szkole na szczeblu podstawowym możliwe jest osiągnięcie pełnej poprawności fonetyczno-intonacyjnej i akcentuacyjnej u ogółu uczniów przy równoczesnej pełnej realizacji programu nauczania w zakresie leksyki i frazeologii, gramatyki i ortografii.

Eksperyment przeprowadziłam w Szkole-Laboratorium WSP w Krakowie (Szkoła Podstawowa nr 35) w jednej z klas V. Klasa ta liczy 23 uczniów o przeciętnych wynikach nauczania z innych przedmiotów i przeciętnych zdolnościach językowych. Jak we wszystkich szkołach podstawowych, lekcje języka rosyjskiego odbywają się trzy razy w tygodniu po jednej godzinie lekcyjnej bez podziału na grupy w pomieszczeniu nie wyposażonym w aparaturę audiowizualną.

Eksperyment prowadzono w ciągu całego roku szkolnego 1970/71. Metoda, na której opierał się eksperyment, tzw. metoda reproduktywno-kreatywna, została opracowana w Katedrze Języka i Literatury Rosyjskiej WSP w Krakowie w r. 1963¹ i zastosowana w skali masowej w nauczaniu studentów rozpoczynających studia na kierunku filologii rosyjskiej krakowskiej WSP w r. 1967². Polega ona na zastosowaniu systemu ćwiczeń wyrabiających nawyki prawidłowej wymowy, intonacji i akcentuacji oraz na utrwa-

---

¹ Zob. J. Henzel, *Propozycje metodyczne w zakresie prowadzenia ćwiczeń praktycznych z języka rosyjskiego dla studentów filologii rosyjskiej WSP*. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Zeszyt 27, *Prace rusycystyczne II*, Kraków 1967.

² Zob. tegoż autora: *Doświadczenia i wnioski w zakresie stosowania metody reproduktywno-kreatywnej na ćwiczeniach praktycznych z języka rosyjskiego dla studentów filologii rosyjskiej WSP*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Zeszyt 34, *Prace rusycystyczne III*, Kraków 1970.

laniu tych nawyków drogą reprodukcji tekstów z następnym ewolucyjnym przejściem do swobodnych wypowiedzi słuchaczy.

Metoda ta może, moim zdaniem, znaleźć w pełni zastosowanie przy masowym nauczaniu języka rosyjskiego w szkole podstawowej, oczywiście po dokonaniu szeregu modyfikacji uwzględniających zarówno możliwości percepcyjne uczniów klasy V, jak i fakt, że rozpoczynają oni naukę języka rosyjskiego i nie muszą (w odróżnieniu od studentów I roku filologii rosyjskiej) przewyżczać nieprawidłowych nawyków fonetyczno-intonacyjnych i akcentuacyjnych, nabytych w szkole podstawowej i średniej. Eksperyment w klasie V przebiegał w trzech etapach:

Etap pierwszy trwał 12 tygodni. Był to okres beztekstowy, który został znacznie przedłużony w porównaniu z nauczaniem tradycyjnym. W okresie tym (według mnie najważniejszym dla pomyślnego przeprowadzenia całości eksperymentu) uczniowie przyswoili sobie nawyki prawidłowej wymowy i intonacji w zakresie zaplanowanego minimum fonetyczno-intonacyjnego (o którym będzie mowa niżej) na rozszerzonym w stosunku do wymagań podręcznika materiale leksykalnym.

Dodatkowy materiał leksykalny (wykraczający poza tradycyjnie wprowadzany w okresie beztekstowym) zaczerpnięty został z tekstów zamieszczonych w dalszych partiach podręcznika; wprowadzono także pewną, niewielką liczbę wyrazów nie przewidzianych programem, a koniecznych dla ilustracji i utrwalenia przerabianych zjawisk fonetycznych, lub do stwarzania w klasie odpowiednich sytuacji mownych.

Jako element pomocniczy przy nauczaniu wymowy i intonacji stosowano uproszczoną transkrypcję fonetyczną, oraz cyfrowe oznaczenia intonacyjne według systemu J. Bryzgunowej.

Etap drugi trwał około 7 tygodni (do końca pierwszego półrocza). W okresie tym dokonano wprowadzenia alfabetu rosyjskiego oraz rozpoczęto naukę czytania i pisania. Równocześnie kontynuowano ćwiczenia w mówieniu w oparciu o teksty czytanek związanych z kolejno wprowadzanymi literami alfabetu.

Opracowanie tekstów czytanek i związane z nim ćwiczenia w mówieniu służyły jednocześnie utrwaleniu osiągniętej uprzednio prawidłowej wymowy i intonacji.

Naukę czytania i pisania ułatwiał uczniom fakt, że znaczna część materiału leksykalnego występującego w czytankach była już uczniom znana dzięki rozszerzeniu słownictwa na etapie beztekstowym. W dalszym ciągu jako środek pomocniczy stosowano uproszczoną transkrypcję fonetyczną.

Etap trzeci obejmujący drugie półrocze, poświęcony był dalszemu utrwaleniu prawidłowej wymowy i intonacji, na szerokiej bazie leksykalno-frazeologicznej w oparciu o teksty i tematy zawarte w podręczniku i przewidziane programem, a także w oparciu o wprowadzone dodatkowo teksty uzupełniające, przede wszystkim dialogi z życia codziennego i życia szkoły.

Równocześnie wielki nacisk położono na nauczanie ortografii, gdyż jednym z celów eksperymentu było wykazanie, że uzyskanie u uczniów prawidłowej wymowy nie tylko nie stanowi przeszkody lecz — przeciwnie — pomaga świadomemu opanowaniu zasad ortografii rosyjskiej.

Zarówno w okresie beztekstowym, jak i w dalszym ciągu nauczania zastosowane zostały przygotowane przeze mnie pomoce naukowe (tablice, obrazy, nagrania magnetofonowe i in.).

Począwszy od pierwszej lekcji posługiwałam się w klasie wyłącznie językiem rosyjskim. Wyjątek stanowiły tylko fragmenty lekcji przeznaczone na objaśnianie zjawisk gramatycznych. Podobnie jak przy nauczaniu tradycyjnym, nie stosowałam obcojęzycznej terminologii gramatycznej, która niepotrzebnie obciążałaby pamięć uczniów i utrudniała zrozumienie istoty omawianego zjawiska.

Na etapie pierwszym (beztekstowym) uczniowie przyswoili sobie (na określonym materiale leksykalnym) następujące zasady wymowy:

1. wzdłużoną artykulację samogłosek akcentowanych,
2. redukcję samogłosek w sylabach nieakcentowanych,
3. miękką wymowę rosyjskiego [l']
(w tym wypadku i w następnym wykorzystano rysunek przedstawiający położenie organów mowy),
4. wymowę przedniojęzykowo-zębowego [l],
5. twardą wymowę spółgłosek [ż, ś, c] i miękką wymowę spółgłosek [č'] i [š's'],
6. prawidłową artykulację twardego [t] i miękkiego [t'], zwłaszcza w wygłosie,
7. artykulację miękkiego [r'] oraz miękkich wygłosowych [p', f', m'],
8. prawidłową artykulację połączeń ча i ща w sylabach nieakcentowanych,
9. prawidłową artykulację partykuł zwrotnych ся i съ,
10. artykulację łączną przyimków z następującym po nich słowem.

W zakresie wymienionych wyżej zasad udało się doprowadzić do powstania prawidłowych nawyków artykulacyjnych.

Na etapie pierwszym, beztekstowym, tak dobierano materiał leksykalny, aby występowały w nim tylko poznane uprzednio lub poznawane aktualnie zjawiska fonetyczne. Duże usługi oddała na etapie beztekstowym uproszczona transkrypcja fonetyczna oparta na systemie Anatola Mirowicza, zbliżona do tej, jaka stosowana jest w skrypcie: *Wymowa i intonacja rosyjska dla studentów I roku filologii rosyjskiej* J. Henzla i E. Szędzielorza.

Okazało się, że dzieci nie odczuwają najmniejszych trudności w odczytywaniu znaków transkrypcji oznaczających zredukowane samogłoski [é] i [ə] i że znaki te są dużą pomocą w zrozumieniu, na czym polega redukcja.

Podobne usługi oddawały znaki [č'] i [š'š'] (ш) kojarzące się graficznie z polskimi ć i śś, co ułatwiało dzieciom prawidłową wymowę.

Opanowanie artykulacji przedniojęzykowo-zębowego [ł] nastęrczało pewne trudności, zostały one jednak przewyciężone dzięki demonstracji rysunku pogładowego przedstawiającego położenie narządów mowy oraz dzięki zastosowaniu chwytu, jaki wprowadzamy przy nauczaniu studentów (przygryzanie końca języka przy równoczesnym przytrzymywaniu rozchylonych warg palcami, aby nie przeszkadzały prawidłowej wymowie).

W odróżnieniu od studentów I roku, kształconych metodą RK, uczniowie szkoły podstawowej nie mogą opanowywać zasad wymowy, ćwicząc poszczególne wyrazy, lecz muszą, poczynając od pierwszego etapu, operować zdaniami, choćby najprostszymi. W związku z tym już na etapie I wprowadzać należy nauczanie intonacji, a mianowicie czterech podstawowych konstrukcji intonacyjnych ИК-1, ИК-2, ИК-3 i ИК-4. Występują one nawet w najprostszycch zdaniach, np.:

$$\begin{array}{c} 2 \qquad \qquad \qquad 1 \\ \text{Что это? — Это парта.} \\ 3 \qquad \qquad \qquad 4 \qquad \qquad 1 \\ \text{Это парта? — Нет, это стол.} \end{array}$$

Ponieważ najbardziej charakterystyczną dla języka rosyjskiego, a równocześnie nie mającą odpowiednika w języku polskim jest ИК-3 zwrócono szczególną uwagę na tę konstrukcję, uświadamiając dzieciom, na czym polega jej rysunek melodyczny i oznaczając go wykresem. Okazało się przy tym, że, podobnie jak w wypadku transkrypcji fonetycznej, wykres konstrukcji intonacyjnej, a także oznaczenia cyfrowe według systemu J. Bryzgunowej są łatwo przyswajane przez uczniów i ułatwiają im zrozumienie istoty zjawiska.

Na etapie drugim (wprowadzenie alfabetu i rozpoczęcie nauki czytania i pisania) uwzględniono dalsze zasady fonetyczne, takie jak prawidłowa artykulacja końcowych sylab rzeczownika z tematem na -ij- typu здание i w formach czasownikowych typu пишу, jak udźwięcznienie spółgłosek przed b, d, g, z, i brak udźwięcznienia przed [l, ł, m, n, r, v], jak upodobnienie s i z przed syczącymi w połączeniach typu с чем, из чего, без шапки, из железа, jak wymawianie [y] zamiast [i] na styku wyrazów po twardej spółgłosce.

Zasady te są najlepiej przyswajane, gdy uczeń może zestawić kształt brzmieniowy z kształtem graficznym słowa. Przy przerabianiu tych zasad nadal cenne usługi oddawała uproszczona transkrypcja, stosowana jako środek pomocniczy.

Etap trzeci (drugie półrocze) polegał na utrwalaniu prawidłowej wymowy i intonacji poprzez ćwiczenia w czytaniu i mówieniu oparte o podręcznik oraz na intensywnych ćwiczeniach, ściśle powiązanych z poprzednimi.

W czasie trwania eksperymentu poczyniono następujące obserwacje:

a. Największą trudność sprawia uczniom brak udźwięcznienia spółgłosek bezdźwięcznych przed [v, l, ł, m, n, r] oraz jotę, zwłaszcza na styku wyrazów, oraz brak udźwięcznienia spółgłosek bezdźwięcznych na styku wyrazów przed nagłosową samogłoską, w połączeniach typu как они..., как она... W ciągu klasy V nie udało się uzyskać u uczniów świadomej poprawności w tym zakresie; być może uda się ją uzyskać w rezultacie dalszych ćwiczeń powtarzających i utrwalających w klasie VI.

b. Na wstępnym etapie nauczania występuje tendencja do przesadnej redukcji sylab nieakcentowanych, zjawisko to jednak stopniowo zanika ustępując miejsca nawet zbyt słabej redukcji.

c. Nauczanie prawidłowej wymowy pomaga w opanowaniu wielu zasad pisowni (np. prawidłowa artykulacja wygłosowego [t] w końcówkach -er, -ит, -ут, -ют, -ат, -ят czasu teraźniejszego, oraz miękkiego [t'] w bezokoliczniku) redukuje do minimum błędy w pisowni znaku zmiękczenia w tych formach. Podobnie rzecz się miała w odniesieniu do rzeczowników zakończonych na miękką i twardą spółgłoskę (морковь — коров, осень — окон, дверь — ветер).

Prawidłowa wymowa „joty” pozwala uniknąć opuszczania znaku ь występującego w funkcji rozdzielającej. Natomiast nauczanie prawidłowej wymowy zwiększa ilość błędów polegających na pisaniu и zamiast е w sylabach nieakcentowanych. Większa niż przy nauczaniu tradycyjnym jest również ilość błędów polegających na pisaniu ы po syczących ж і ш, а także po ц oraz na błędnym pisaniu я і ю po ч і щ. Błędy te stopniowo znikają w rezultacie częstego stosowania odpowiednich ćwiczeń w pisaniu, i można mieć nadzieję, że w klasie VI znikną niemal zupełnie.

Wnioski, do jakich uprawnia dotychczasowy przebieg eksperymentu, są następujące:

1. Możliwe jest osiągnięcie poprawnej wymowy i intonacji u wszystkich niemal uczniów w warunkach masowego nauczania w klasie V szkoły podstawowej.

2. Osiągnięcie poprawnej wymowy i intonacji możliwe jest prostymi środkami, bez użycia kosztownego sprzętu audiowizualnego.

3. Uzyskanie prawidłowej wymowy i intonacji nie odbija się ujemnie na realizacji programu nauczania języka rosyjskiego w zakresie leksyki i frazeologii i gramatyki, bowiem nauczanie wymowy odbywa się przy pełnym wykorzystaniu materiału leksykalnego i gramatycznego zawartego w podręczniku.

4. Nauczanie prawidłowej wymowy w klasie V nie odbija się ujemnie na nauczaniu ortografii. Trudności w pisowni samogłosek w sylabach nieakcentowanych oraz po ж, ш, ч, щ і ц rekompensowane są ułatwieniami, jakie uczeń prawidłowo wymawiający uzyskuje w opanowaniu innych zasad ortograficznych.

5. Pełne utrwalenie poprawnej wymowy oraz pełne przezwyciężenie trudności w opanowaniu zasad ortograficznych wymagają dalszych wysiłków w klasie VI.

Дорота Вебер

ОБУЧЕНИЕ ОБРАЗЦОВОМУ РУССКОМУ ПРОИЗНОШЕНИЮ И ИНТОНАЦИИ
В V КЛАССЕ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
(ПРИНЦИП ЭКСПЕРИМЕНТА, ПЕРВЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ И ВЫВОДЫ)

Статья представляет собой отчет об эксперименте, проведенном автором в V классе одной из начальных школ города Кракова. Эксперимент состоял в выработке — в течение первых недель обучения — навыков правильного русского произношения и интонации с помощью системы особых упражнений (без применения технических средств обучения). В последующие месяцы — в процессе осуществления обязательной программы обучения — происходило дальнейшее закрепление этих навыков. Автор приходит к выводу о возможности и целесообразности обучения школьников образцовому русскому произношению и интонации в условиях массового обучения, без применения кабин, при условии разработки соответствующей методики.

Dorota Weber

THE TEACHING OF MODEL RUSSIAN PRONUNCIATION AND INTONATION
IN THE FIFTH GRADE OF ELEMENTARY SCHOOL

(THE PRINCIPLES OF THE EXPERIMENT, INTRODUCTORY OBSERVATIONS AND CONCLUSIONS)

The author of the paper represents the progress of the experiment conducted by her in the fifth grade of one of Cracow elementary schools. Its object was to create among the pupils the habits of model pronunciation and intonation during the first three months of teaching with the help of the special system of exercises (apart from linguistic cabins, tape recorders and other technical devices). It aimed also at the consolidation of these habits in the process of the realization of the existing programme.